

נישואי תערובת והתמורות בערכים ובנורמות של הציבור היהודי באמריקה

סילביה ברק פישמן

המחלקה ללימודי היהדות, אוניברסיטת ברנדייס

מבוא

"לא צריך להיות יהודי כדי לאהוב את ג'יידייט", הכריזה כתבה בעמוד הראשון של הניו יורק טיימס ביום ראשון, 5 בדצמבר 2004. כותרת זו, המתארת את החיפוש המכוון של לא יהודים אחר שותפים יהודים לקשר רומנטי, אומרת הרבה על השינויים בגישות ובהתנהגויות בעניין נישואים, הן בציבור האמריקני הרחב והן בחברות היהודיות שבתוך ההקשר האמריקני. היא ממחישה המחשה גרפית לא רק את התעניינותם של לא יהודים ביהודים כבני זוג פוטנציאליים, אלא גם את התקבלותם בציבוריות האמריקנית של נישואים חוצי גבולות דתיים ואתניים. התקבלותם מציינת תמורה בנורמות החברתיות, הן בתרבות האמריקנית הן במשפחות ובקהילות היהודיות באמריקה.

אפתח בתיאור של מאפייני השינוי בתרבות של ארצות הברית בכללותה ואדון בהשפעתם של שינויים אלו על העמדות, הערכים וההתנהגויות של הציבור בקהילות היהודיות באמריקה. לאחר מכן אציג מחקר חדש המורה על תמורות מרחיקות לכת עוד יותר בגישות ובנורמות הרווחות בציבור היהודי ומנחת את השפעותיהם הצפויות של שינויים מתמשכים אלו. לבסוף אדון בהשלכות הנתונים הללו על ענייני מדיניות.

לבחינת ההשפעות ההדדיות בין התרבות האמריקנית בכללותה לבין הנורמות של הקהילה היהודית, אני משתמשת במתודולוגיה בין-תחומית¹ הפורסת רשת רחבה שנועדה לרכז יחד נתונים שנאספו משלושה סוגי

תרגמה מאנגלית איילת סקסטין

¹ לדין בטכניקה הבין-תחומית הזו לניתוח מגמות חברתיות בנות זמננו בקהילות היהודיות האמריקניות ראו Sylvania Barack Fishman, "Triple Play: Deconstructing Jewish Lives," *Contemporary Jewry* 14 (1993), pp. 23-47.

מקורות: (א) מחקרים סטטיסטיים (מחקרי סקר), כמו הסקר הארצי של האוכלוסייה היהודית 2000-2001² ואותו סקר משנת 1990, וכן סקרי דעת קהל שערך הוועד היהודי האמריקני (American Jewish Committee)³; (ב) נתונים איכותניים שנאספו בראיונות ובקבוצות מיקוד במחקר המקורי שלי, המשווים 127 בתי אב ובהם זוגות מעורבים, זוגות יהודים וזוגות של יהודים וגרים בניו אינגלנד, ניו ג'רזי, באטלנטה, ג'ורג'יה, ובדנוור, קולורדו;⁴ (ג) מוצרי תרבות עממית כגון ספרים וסרטים.

שימת לב קפדנית להקשר התרבותי הרחב יותר מועילה במיוחד לניתוח של השתנות התפיסות לגבי התנהגויות נורמטיביות, משום שהתנהגויות ורעיונות לא טיפוסיים נבחנים לעתים קרובות בזירות תרבות קודם שרשתות חברתיות מן הזרם המרכזי מתחילות לתמוך בהם בהיקף נרחב. נורמות חברתיות מפגרות בדרך כלל אחרי ביטוייהן בתרבות של מגמות סוציולוגיות מתהוות. חשוב גם לציין כי הניתוח של הדרך שבה מיוצגים בתרבות נישואים חוצי גבולות דתיים ואתניים מאפשר לנו להתחקות על דפוסי העמדות הבאים לידי ביטוי בתרבות האמריקנית והיהודית ועל דפוסי העמדות שמבטאים יהודים אמריקנים, ועל היחסים בין הדפוסים הללו.

מחקרים יהודיים אמריקניים התאפיינו בנטייה גורפת לראות בשיעורים העולים של נישואי התערובת ובהשפעתם על הציבור היהודי סיפור יהודי בלבד, כמעט כאילו לחברה שהם מתבללים בה אין בו כל תפקיד. ואולם היהודים ברוב החברות מושפעים מאוד מן הנורמות של התרבויות שהם חיים בתוכן, והתרבות האמריקנית היא ההקשר הרחב של הנורמות שהשתנו בציבור היהודי האמריקני. מאמר זה בוחן את נישואי התערובת ואת הנורמות החברתיות שהשתנו משני צדיו של הגבול האתני-דתי הפרוץ עד מאוד בין יהודים ובין לא יהודים, בהמחישו כיצד התנהגויות עכשוויות הדביקו את הדימויים של משפחות בין-תרבותיות שנראו בקולנוע, בספרות ובתרבות הפופולרית באמריקה בעשורים קודמים.

² את הסקר הארצי של האוכלוסייה היהודית לשנת 2000-2001 ערך איחוד הקהילות היהודיות (UJC). לסיכום ממצאיו ראו http://www.jewishdatabank.org/Archive/NJPS2000_Strength_Challenge_and_Diversity_in_the_American_Jewish_Population.pdf. את נתוני הסקר של 2000-2001 המובאים במאמר זה הפקתי עם בנג'מין פיליפס בחסותו של מרכז כהן ללימודי יהדות מודרנית (Cohen Center for Modern Jewish Studies – CMJS) באוניברסיטת ברנדייס. האחוזים עוגלו למעלה או למטה למספר השלם הקרוב, והגדרות המעמד היהודי הן על פי איחוד הקהילות היהודיות.

³ *Annual Survey of American Jewish Opinion, 2000* New York: American Jewish Committee, 2000. הסקר נערך מטעם הוועד היהודי האמריקני על ידי מכון המחקר Market Facts, Inc.

⁴ מאמר זה משקף עוד ההתפתחות במחקרי המתמשך על הדינמיקות הפנימיות במשפחות יהודיות אמריקניות מטיפוסים שונים. המחקר המקורי על בתי אב שבראשם בני זוג הנשואים בנישואים מעורבים כלל 254 ראיונות עומק בבתי אב של 68 זוגות מעורבים, 36 זוגות של יהודים ו-23 זוגות של יהודים וגרים וכן ארבע קבוצות מיקוד של בני עשֶׁרָה מאותן משפחות. הראיונות, שהתקיימו בשנים 1999-2000, התמקדו בתהליך המתמשך של הגדרת הזהות הדתית בבתי אב של זוגות מעורבים. את משקי הבית המשתתפים איתר מכון הסקרים Schulman, Ronca, & Bucuvalas, Inc. הראיונות והשיחות עם קבוצות מיקוד הוקלטו, תומללו וקודדו. המחקר, שנעשה בהזמנת הוועד היהודי האמריקני ובמימונו, היה המחקר האיכותני השיטתי הראשון שהקיף את מלוא המגוון של טיפוסים הנישואים המעורבים: משפחות בעלות זהות יהודית; בעלות זהות נוצרית; חסרות דת מתוך עיקרון; דו-דתיות; חילונית או בעלות זהות תרבותית אבל לא דתית באופן רשמי. לניתוח הראשוני של הנתונים ראו, Sylvania Barack Fishman, *Married Families*, New York: American Jewish–Jewish and Something Else: A Study of Mixed Sylvania Barack Fishman, *Double or Nothing? Jewish Families and Mixed Marriage*, Waltham, Mass., and Hanover, N.H.: Brandeis Committee, 2001. להרחבה ולניתוח מפורט של נתונים אלו ואחרים ראו Sylvania Barack Fishman, *Double or Nothing? Jewish Families and Mixed Marriage*, Waltham, Mass., and Hanover, N.H.: Brandeis University Press/University Press of New England, 2004. גרסה מחדשת של ניתוחי את התמורות שחלו בנורמות הרווחות בציבור האמריקני והיהודי עתידה לראות אור בספר הזיכרון לפרופ' צ'רלס ישעיהו ליבמן.

נישואי תערובת כסמל תרבותי קדמו לשיעורים גבוהים של נישואי חוץ

הסמליות של נישואים בין־תרבותיים קדמה להתממשותם כתופעה בולטת בחברות אמריקניות. הפופולריות של מחזות וסרטים משנות העשרים של המאה העשרים כדוגמת **זמר הג'ז** (1927) ו**הוורד האירי של אייבי** (1929) מלמדת כי הרעיון של חיבה בין יהודי או יהודייה לנוצרי או נוצרייה נשא משמעות סמלית חיובית, הן ליהודים והן לכלל האוכלוסייה האמריקנית, הרבה לפני שהפכו נישואים בין לא יהודים ליהודים לתופעה נרחבת.

תיאורים של נישואים חוצי תרבויות בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים כמעט לא התייחסו בגלוי ליהודים דווקא. אהבה חוצת גזע ותרבות נישאה על נס ברומנים כמו **ספינת השעשועים** של עדנה פרבר, שהיה למחזמר ב־1927 ובשנת 1936 לסרט קולנוע של ג'רום קרן ואוסקר המרשטיין השני, או במחזמר הדרמטי **דרום פסיפיק** של ריצ'רד רוג'רס ואוסקר המרשטיין, שהציג באור חדש את סיפורי ג'יימס מיצ'נר והיה לסרט קולנוע בשנת 1958. בכל אחת מהיצירות הבדיוניות האלה, יכולתם של בני קבוצת מיעוט להתחתן עם בני הזרם המרכזי של התרבות מעמידה במבחן את יישומם של האידיאלים הדמוקרטיים בחיים האמריקניים. בדרכה שלה כל אחת מהיצירות האלה, שכותביהן יהודים ברובם, היא סיפור מוצפן על קשרים רומנטיים המאפשרים ליהודים לחצות את הקווים האתניים והדתיים. נישואי חוץ (אקסוגמיה) אמנם עוררו התנגדות הן בקרב חברות נוצריות והן בקרב קבוצות מיעוט רבות, ובכללן גם יהודים, אך הסיפורים על אהבה בין־תרבותית היו נושא אמריקני מושך והם הופיעו שוב ושוב.

החל בשנות החמישים של המאה העשרים הלכו דמויות יהודיות וקווי עלילה יהודיים במובהק ונהיו נפוצים יותר ויותר ברומנים ובסרטים. רבות מן היצירות האלה סיפרו סיפורים על התבוללות. סרטים כמו **הסכם ג'נטלמני** (1947), **המרוץ לצמרת של דודי קרביץ** (1974) ו**הרומן שלי עם אנני** (1978) ונובלות כמו **מה מעיק על פורטנו** של פיליפ רות (1968) החלו מסורת ארוכה של עיסוק בכמיהתם של היהודים להפוך לאמריקנים של ממש (או קנדים, בעניין דודי קרביץ), ביטויה בפעולה וסימולה ביחסיהם הרומנטיים עם לא יהודים.

מכל מקום, עד שלהי שנות השמונים כבר שינתה האקולטורציה את חיי היהודים באמריקה מן הקצה אל הקצה, וההתבוללות לא הייתה עוד נושא חדשני בשביל סופרים ואנשי קולנוע. יחסי אהבה ונישואים בין־דתיים הוסיפו לשמש חומר בסיסי בספרות, בקולנוע ובתרבות הפופולרית באמריקה – בסדרות דרמה ובקומדיות מצבים פופולריות אפילו הייתה לפעמים הרגשה שמפיקי טלוויזיה הוציאו מחוץ לחוק נישואים של יהודים ליהודים. ואולם נושאים והתפתחויות של עלילות החלו לעסוק פחות בהתבוללות ויותר בהתפתחות יחסי אמפתיה ואהבה החוצים גבולות תרבותיים. בסדרות טלוויזיה רבות מעין אלו החלו נישואי תערובת להיות מוצגים כסביבה האידיאלית לפיתוח דינמיקה משפחתית של השתתפות ותמיכה אמיתית. התרבות הפופולרית האמריקנית עלתה על דרך המלך לקראת אימוץ נישואי תערובת. באתוס של רב־תרבותיות ופולרליזם – ולא כור ההיתוך שאפיין את המחצית הראשונה של המאה העשרים – משפחות שנמזגה בהן יותר מתרבות אתנית־דתית אחת נראו כאידיאל האמריקני.

אמריקנים חשים בנוח עם יהודים ועומדים על ערכם של יחסים בין־דתיים

אמריקנים לא יהודים במספרים גדולים והולכים אינם מוטרדים היום מהאפשרות שהם עצמם או ילדיהם יהיו נישואים ליהודים. ג'יידיט הוא אתר ההיכרויות היהודי הגדול ביותר באינטרנט; כפי שמספרת שרה א' ריצ'רדס, נוצרייה שמחפשת בו שותפים פוטנציאליים לקשר רומנטי, יותר ויותר לא יהודים נרשמים בזמן האחרון לג'יידיט.

לא יהודים מחפשים בני זוג יהודים מכל מיני סיבות, היא מסבירה, אבל באופן כללי נראה שביסודן עומד הדימוי הישן של בחור או בחורה יהודים מבית טוב. אגנס מרקאדו, לדוגמה, עוזרת אדמיניסטרטיבית קתולית ממערב הוליווד, אומרת לריצ'רדס: "אם יהיו לי ילדים, ארצה לגדל אותם כיהודים [...] [היהדות] עתיקה כל כך ומלאה מסורות שמדברות אליי מאוד".⁵

תרבות הזרם המרכזי האמריקנית נראית "מיוהדת" בביטוייה הוורנקולריים; הנוחות שחשים לא יהודים בחברתם של יהודים ושל היהדות גם מזינה את התופעה הזו וגם ניזונה ממנה. ביטויים ביידיש או בעברית והתייחסויות לטקסים יהודיים שכחים מאוד ורבים מספור. מסרטו של אדם סנדלר **שמונה לילות מטורפים**, ולפניו **משיר החנוכה**, שזכה לפופולריות אדירה, נהנו באותה מידה מאזינים וצופים נלהבים יהודים ולא יהודים גם יחד. האמריקנים נהיו יהודים יותר והיהודים נהיו אמריקנים יותר, והגבולות בין יהודיות לבין אמריקניות פתוחים עד מאוד ומאפשרים תהליך שאני קוראת לו התמזגות. בהשפעתם של יצחק שבביס זינגר, ברנרד מלמוד, סינתיה אוזק ופיליפ רות, סופרים פופולריים מקבוצות אתניות אחרות מזדהים עם היהודים ומחקים אותם.⁶

התרבות האמריקנית הרחבה מאמצת אל חיקה היבטים של התרבות היהודית, ולא זו בלבד, אלא שהיא גם נותנת גושפנקה למשפחה הבין-דתית ומעריכה אותה. בשני העשורים האחרונים משפחות בין-דתיות ושמירת שתי מסורות דתיות מוצגות לעתים תכופות בתוכניות טלוויזיה לילדים וגם למבוגרים כאידיאל תרבותי. אמצעי התקשורת מקדמים נישואי תערובת וסינקרטיזם דתי במשפחות מעורבות. פרקי חג המולד בסדרות טלוויזיה פופולריות מציגים את טשטוש הגבולות הדתיים כנדיבות של בני הזוג זה כלפי זה. באחד הפרקים של הסדרה **שלושים ומשהו**, למשל, בעל יהודי ואשתו הנוצרית עושים מעשים של נדיבות דתית המזכירים את סיפורו הקצר המפורסם של א. הנרי, "מתנת חכמי קדם": בסוף הפרק, על רקע מנגינת "Silent Night, Holy Night", הבעל היהודי, שהתנגד לפני כן לסמלי חג המולד בביתו, גורר בשלג עץ אשוח ומביא אותו הביתה בשביל אשתו, ומוצא אותה בביתם החמים מצחצחת חנוכיה למענו. כך הם משכינים שלום בית ומתוך אהבתם זה לזה חוגגים איש את מסורתו הדתית של רעהו.

מפתיע אולי עוד יותר להיווכח באיזו מידה שולב אידיאל התרבות של המשפחה הבין-דתית בבחינת רכיב דיסקטי בתוכניות הילדים. מאלף בהקשר הזה פרק בסדרת הילדים **סיפורי ג'ינג'ר** של ערוץ ניקלודיאון ששודר ב-2 בדצמבר 2002. ג'ינג'ר, הדמות הראשית, מגלה שמוצאה לא רק נוצרי אלא גם יהודי. היא תוהה איך לכבד את אבותיה היהודים. בתחילה היא מסרבת להשתתף בכל חגיגה נוצרית, כי היא רוצה להיות "הוגנת" כלפי מורשתה היהודית. אבל לאחר מכן היא מרגישה שבכך אין היא הוגנת כלפי המורשת הנוצרית שלה. בסופו של דבר ג'ינג'ר מחליטה לכלול בחייה בדצמבר הן סמלים יהודיים והן סמלים נוצריים. מוקפים באביזרי קישוט ססגוניים כגון עץ חג המולד, גרביים תלויים וחנוכיה, ג'ינג'ר, אמה וידידה חוגגים בחווה את הפתרון השוויוני שלה למורשתה הדתית הכפולה. סינקרטיזם דתי מוצג כהתנהגות נאותה בבתים יהודיים-נוצריים, לא רק כסמל לאמפתיה ולסובלנות הדתית באמריקה, אלא גם כאידיאל תרבותי שהפך לנורמה.

בתגובה לבולטות הגוברת של סיפורי אהבה בין-דתיים ומשפחות בין-דתיות, פרץ שפע של ספרים, סדרות טלוויזיה, אתרי אינטרנט וקרטסיס ברכה חדשים, שלא רק עונים על צורכיהם של בני זוג משתי דתות שונות, אלא גם משפיעים על החברה האמריקנית ועל החברה היהודית בכללותן. בעונת החגים של דצמבר 2004 צץ התחדיש "כריסמקָה" (Christmukkah); הוא הופיע בפעם הראשונה באחת מרשתות הכבלים (בסדרה

⁵ Sarah E. Richards, "You don't have to be Jewish to love JDate," *The New York Times*, December 5, 2004, p. 1A

⁶ ראו לדוגמה ריאיון של סנדי ברוורסקי עם הסופרת הסינית-אמריקנית הצעירה גיש ג'ן: Sandee Brawarsky, "Lox and Egg Rolls: Gish Jen Novel about a Chinese Teen's Foray into Judaism Funny," *The Jewish Week*, August 30, 1996, p. 33. ראו גם סופר ב"התמזגות" ראו Sylvania Barack Fishman, *Jewish Life and American Culture*, Albany: SUNY Press, 1999

האויסי, נדון בהרחבה והתפשט במהירות. המונח נראה כהמחשה גרפית ממשית של הסינקרטיזם הדתי הבסיסי השורר ברוב המשפחות הבין־דתיות.

בתוך החברה הפתוחה של אמריקה, עם ההתרופפות וההיטשטשות של הגבולות האתניים־דתיים המובהקים, יהודים רבים מאוד כבר מוגדרים זה עשרות שנים באמצעות מה שאינם ממש כפי שהם מוגדרים באמצעות מה שהם. כפי שכתב רוברט בלה ב־1987, "חלק מן הזהות היהודית ושמירת הגבולות של הקהילה היהודית הוא ההכחשה כי ישו הוא המשיח,"⁷ ופיטר מדינג הוסיף כי "למרבה הפרדוקס, ככל שההיבטים הדתיים של היהדות מאבדים מחשיבותם היחסית בליבת הזהות היהודית וגדלה חשיבותם של הרגשות המשותפים, להיותו של אדם לא נוצרי יש תפקיד בולט הרבה יותר בהגדרת היהודיות שלו".⁸ האם בלהיות לא־נוצרי עדיין יש כדי לספק את הבסיס המשותף הרחב ביותר של הזהות היהודית? ברוב המשפחות היהודיות שיש בהן נישואי תערובת, התשובה היא "לא".

שילובה של חוויה נוצרית ניכר ביותר כמובן באותן משפחות שיש להן מחויבות אידיאולוגית לחנך את ילדיהן חינוך "בין־דתי", כלומר להנחיל להם שתי מסורות דתיות. אחד המושבים בכינוס דאבטייל (Dovetail) שהתכנס בשיקגו ב־2002 נדרש אפוא ל"גידול ילדים במשפחות בין־דתיות", והורים יהודים ונוצרים וילדיהם בני הֶעָשָׂרִים דיברו בו על ההשלכות היומיומיות המעשיות של גישתם הדתית. במושב זה נכחו כמה וכמה זוגות צעירים שגידלו או עמדו לגדל ילדים רכים במסגרת שתי דתות. "ג'ק נגלר" (כל השמות בראיונות שונו), אב יהודי בראשית שנות הארבעים לחייו, אמר כי הוא ואשתו קוראים לילדיהם לפני השינה לפי התור. הילדים אוהבים מאוד את סיפורי התנ"ך. ערב אחד ביקשה בתו שיקרא לה את סיפור צליבתו של ישו:

היה תורי לקרוא, ובתי בחרה את סיפור הצליבה. הייתי המום, אבל הבנתי שאצטרך למצוא דרך להתמודד עם זה. החלטתי לקרוא לה את הסיפור כמו שהוא, כלומר בלי כל התוספות וההערות הקטנות שאני לפעמים מכניס כשלא נוח לי עם הסיפור שאני קורא. אז קראתי את סיפור הצליבה כמו שהוא, בלי שיפוטיים, בלי סרקזם, וזה עבר בשלום. הבת שלי נהנתה מהסיפור, ואני לא הרגשתי שאני מתעצבן. ואני חושב שזה באמת הראה לילדים שלנו שאנחנו יחידה אחת, משפחה. ואפילו שאמא ואני לא מאותה הדת, אנחנו תומכים אחד בדת של השני. כשאנחנו אומרים שאנחנו מכבדים זה את זה ותומכים זה בזה ומשתתפים זה עם זה, אלה לא סתם דיבורים, אנחנו באמת [מתנהגים] ככה.

אחד הערכים החשובים ביותר שהעביר נגלר לילדיו הוא שהוא ואשתו הם יחידה הורית אחת, והבדלי הרקע האתני או האמונה הדתית ביניהם אינם מסכנים אותה. הוא חש שבקריאת הטקסט הדתי הנוצרי הקלאסי לבתו, הוא המחיש לה בדרך שאינה משתמעת לשתי פנים כי הכבוד והחיבה שלו לאשתו אינם קטנים כהוא זה משום שהוא יהודי והיא נוצרייה. כפי שציין נגלר, המסר שילדיו יקלטו הוא ששיתוף הפעולה הבין־דתי שלהם הוא ערך חשוב. נאמנות לדת אחת מסוימת אינה אחד מהערכים שהם מנחילים להם.

משפחות שהשתתפו בכינוס דאבטייל נראו מסורות מאוד הן למשפחתן והן לרוח הבין־דתית. הן השקיעו זמן ומרץ רבים בחינוך הדתי של ילדיהן, הן בחוויות ביתיות לא פורמליות והן בבתי ספר משלימים של הכנסייה ושל בית הכנסת. משפחות אחדות בחרו לשלוח את ילדיהן רק לבית ספר של הכנסייה או רק לבית ספר של בית

⁷ Robert N. Bellah, "Competing Visions of the Role of Religion in American Society," in Robert N. Bellah and Frederick E. Greenspahn (eds.), *Uncivil Religion: Interreligious Hostility in America*, New York: Crossroad, 1987, pp. 228

⁸ Peter Medding, Gary A. Tobin, Sylvia Barack Fishman, and Mordechai Rimor, "Jewish Identity in Conversionary and Mixed Marriages," *American Jewish Year Book 1992*, New York: American Jewish Committee, 1992, pp. 3-76

הכנסת, אך ללכת לטקסי תפילה משני הסוגים. אחרות יצרו קהילות דו־דתיות ייחודיות, שבראשן של כמה מהן עמדו הן איש דת נוצרי והן רב.

אף על פי שהמבוגרים של דאבטייל הדגישו חזר והדגש שגישתם "אינה סינקרטית", ובכך הסבירו בהטעמה שהם "אינם משלבים שתי דתות ויוצרים משהו חדש ושונה", ילדיהם דווקא כן הדגישו את הדברים המשותפים בין היהדות לנצרות. כפי שהעיר בעוקצנות קוֹוין נוזיק, בנם בן ה־14 של אם קתולית ואב יהודי, "יהדות ונצרות בעצם כמעט זהות לגמרי: מפרידים ביניהן רק איזה שלושה חוקים – ואל אחד!"

באופנים רבים חוויית הבין־דתיות מטעמים עקרוניים, כפי שהיא מודגמת בקבוצת דאבטייל, ממחישה את ההטיה התרבותית האמריקנית הפרדוקסית כלפי העלאה על נס של ההבדלים האתניים־דתיים דווקא בבחינת עדות לשוויון בין כל האמריקנים. כל האמריקנים שותפים לחוויית המוצא המגוון ולמגוון המורשות הפרטיקולריסטיות, והאתוס הליברלי העכשווי מבליט את ההבדלים ובו בזמן גם מתעלה מעליהם. בהאדירם את חשיבות ההבדלים המאחדים, אמריקנים ליברלים אוהבים להדגיש את נקודות הדמיון, שנראה כי הן מתקיימות מעבריהם השונים של גבולות אתניים ודתיים.

ראשיתם של סיפורי אהבה בין־דתיים: תוכנות מן המחקר

הטמעת התרבות היהודית הממוזגת וההיברידיית הזו וההתלהבות ממנה נהיו רוחות באמריקה, ובסביבות חברתיות רבות באמריקה נהיה משום כך קל יותר להיות יהודי. גם למי שאינם יהודים נהיה כך קל יותר לקלוט היבטים של התרבות היהודית ולנכס אותם לעצמם. כך לדוגמה החלו בני 13 לא יהודים לערוך חגיגות "כמו בר מצווה" יקרות (ומשתלמות) בעקבות חבריהם היהודים. בני זוג לא יהודים נישאים לפעמים תחת חופה, ואפילו קוראים "מזל טוב" ויוצאים בריקוד הורה יהודי.⁹ ברשתות חברים רבות של צעירים משכילים ובעלי מעמד מקצועי גבוה משמשים יהודים מצליחים מעין מתווכים המפיצים התנהגויות טקסיות יהודיות לחבריהם הלא יהודים.¹⁰

לאמריקנים צעירים הגדלים באמריקה המאמצת אל חיקה את רעיון השאילות התרבותיות האתניות־דתיות, הרואה בקשרי אהבה בין־דתיים מודל אידיאלי ובתמיכה בנישואי פנים (אנדוגמיה) רואה בדרך כלל מעין גזענות, קוסם הרעיון של קשר רומנטי עם בני דת אחרת או מוצא אתני אחר. עמדות אלו מקבלות חיזוק לא רק מן התרבות האמריקנית, אלא גם מקבוצות השווים בבתי ספר תיכוניים. הוכח בבירור שקבוצות השווים וערכיהן חשובים ביותר לבני נוער, והתפקיד המרכזי שיש לקבוצות חברים בשנות הנעורים אינו מפתיע. במונחים של תיאוריית הרשתות החברתיות, במעגל החיים שנות הנעורים הן התקופה שבה קבוצת השווים נהיית שקולה לקבוצה המשפחתית ואף חזקה ממנה, ונהיית לרשת החברתית העיקרית שעל פיה נשפטים נורמות וערכים. לפיכך, אף על פי שרוב בני הנוער האמריקנים – והמבוגרים שהם נהיים – אוהבים לתאר את עצמם כאינדיבידואליסטים מאוד, הערכים שכל אחד מהם רואה בהם ערכים ייחודיים לו נעוצים ברשתות החברתיות שלהם.

⁹ Aliza Phillips, "The Hora: Gentiles and Taking Hold of a Jewish Wedding Tradition," *The Forward*, November 22, 2001, p. 1.

¹⁰ בסביבה של משפחה ובית ספר (או לאחר מכן עבודה), רשתות חברתיות מורכבות על שלד המסגרת המוסדית. כאשר אדם עובר מחוג חברתי אחד לאחר, הוא עובר גם אל הרעיונות, תחומי העניין והערכים המשותפים של החוג החדש. ראו Charles Kadushin, "Networks and Circles in the Production of Culture," *American Behavioral Scientist* 19 (1976), pp. 769-784; וראו גם Charles Kadushin, *Introduction to Social Network Theory* (forthcoming); שבו הוא מסתייע בעיקר בעבודה של לין, Nan Lin, "Building a Network," *Theory of Social Capital*, *Connections* 22, 1 (1999), pp. 28-51.

בני הזוג הלא יהודים של יהודים שראיינתי לצורך המחקר על נישואי תערובת נזכרו לעתים קרובות שבהגיעם לתיכון נמשכו לקבוצות חברים יהודיות. קודם היו להם ידידים יהודים מבני מינם; לאחר מכן הם החלו לצאת עם יהודים; בסופו של דבר הם נישאו ליהודי. היו שאמרו שיהודים מוצאים חן בעיניהם משום שהם אינטלקטואלים או בעלי תפיסה פוליטית ליברלית. "צ'אד מארקוורט", למשל, שגדל בבית שאותו תיאר כ"בית לותרני נוקשה", אמר שבגיל העשרה מרד בֶּאָדִיקוּת של הוריו באמצעות "סמים ומוזיקה רועשת". ואולם כשהחל ללמוד בתיכון התיידד מאוד עם נער יהודי ובילה שעות רבות בביתו. הוא אמר שנדהם לראות כי הורי חברו היהודים "קוראים ספרים ומתווכחים בקול על פוליטיקה מסביב לשולחן בזמן הארוחה". אחרי כמה חודשים של התנסות בסגנון המשפחתי השונה כל כך, הוא עזב את חבריו ה"פרועים", ובתיכון ובקולג' התחבר כמעט אך ורק עם "חברים יהודים אינטלקטואלים". בסופו של דבר, בהתאמה לדפוסי החברת שלו, הוא התחנך עם יהודיה.

"ג'רי גולדברג", שאשתו "שרלין" התגיירה לבסוף, אמר כי "נראה לה רומנטי למצוא – בוי! – אינטלקטואל אמתי מן החוף המזרחי". גולדברג דיבר ברהיטות על משיכתה של שרלין לגישות יהודיות ליברליות, לפתיחות הרעיונית ולתפקיד הפעיל שמילאו נשים יהודיות במאבקים פמיניסטיים:

כמו שאני מבין את המסע האישי שלה, היא הייתה די מנוכרת מן הדת הקתולית של נעוריה. אשתי היא ממילא אדם די מעשי, חיה בעולם הזה [...] אני חושב שבייחוד בעניינים שקשורים לנשים היא הרגישה רחוקה מהכנסייה הקתולית משום שהיא פמיניסטית נחרצת, מאמינה מאוד בתכנון המשפחה, מאמינה מאוד בזכות להפיל [...] היא הגיעה לחוף המזרחי מסיאטל כדי ללמוד בניוארק, כי היא נמשכה למושג של ניו יורק שהיה לה בראש [...] היה לה מין דימוי כזה, שאני לא יודע אם היא חשבה עליו במודע כבעל אופי יהודי, אבל בסצינה האינטלקטואלית של ניו יורק ובסצינת האמנות של ניו יורק תמיד היו הרבה יהודים [...]

מצא חן בעיניה הניגוד בין היהדות לקתוליות ולסוגים אחרים של נצרות, הפתיחות היחסית של היהדות לדיון, הבעת דעות, הטלת ספק אפילו בדוקטרינות הבסיסיות ביותר. ואני חושב שמצא חן בעיניה שהרבה פמיניסטיות שהיא העריצה באו מרקע יהודי.

דבריו של גולדברג מייחסים את המשיכה של אשתו ליהדות לתפיסה אמריקנית היברידיית מובהקת, הרואה ביהדות מזיגה של תרבות ליברלית, אינטלקטואלית, אמנותית, עירונית.

התקבלותם של נישואי תערובת כמשפחה ובמוסדות היהודיים

סטיבן מ' כהן וארנולד אייזן טענו ברהיטות כי יהודים אמריקנים התאימו את העמדות הדתיות שלהם "התאמה אישית" על פי תפיסותיהם את האינדיבידואליזם שלהם,¹¹ אבל עמדות, ערכים והתנהגויות של יהודים אמריקנים בנוגע לנישואי תערובת כיום חושפים בבירור את השפעה התרבותית הרחבה יותר. באמצע המאה העשרים הניחו רוב היהודים האמריקנים שהזדהו ככאלה, מכל הזרמים העיקריים של היהדות האמריקנית, שילדיהם יתחתנו עם יהודים, גם משום שנישואי פנים כשלעצמם היו נורמה תרבותית אמריקנית רווחת. בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה ולפני 1970, כשעמד שיעור נישואי תערובת על פחות מעשרה אחוזים, רוב היהודים שנישאו ללא יהודים היו גברים, ורבות מרעיותיהם הלא יהודיות התגיירו.

ההתנגדות של יהודי אמריקה לנישואי תערובת התחלפה בשנים האחרונות בדעה שנישואי תערובת הם דבר נורמטיבי. הרוב הגדול של יהודי אמריקה מאמינים שנישואי תערובת בלתי נמנעים בחברה פתוחה, ופחות ממחציתם מתנגדים להתנגדות פעילה לנישואים כאלה של ילדיהם – כך לפי מחקר שפרסם ב־2000

Steven M. Cohen, and Arnold M. Eisen, *The Jew Within: Self, Family and Community in America*,¹¹ Bloomington: Indiana University Press, 2000, p. 36

הוועד היהודי האמריקני.¹² כשנתבקשו להגיב לאמירה "היה מצער אותי אילו ילדי נישא לגוי", הסכימו לה רק 39 אחוזים מן היהודים האמריקנים, ובהם 84 אחוזים מקרב האורתודוקסים, 57 אחוזים מהקונסרבטיבים, 27 אחוזים מהרפורמים ו־19 אחוזים מהמשיבים שהוגדרו "פשוט יהודים". מהיהודים שאמרו כי יהדותם "חשובה מאוד" לחייהם, רק 54 אחוזים אמרו שנישואי ילדם ללא יהודי יצערו אותם.

רשתות חברתיות מחזקות חיבור יהודי ונישואי פנים

בעבור יהודים ולא יהודים כאחד רשתות חברתיות הן גורם חשוב בעיצוב דפוסי הנישואים בעתיד של החברים בהן והצביון הדתי והאתני של המשפחה שיקימו. הערכים, ההתנהגויות והנורמות של קבוצת החברים של אדם יכולים לחזק או לסתור את ערכי התרבות האמריקנית בכללותה, ויכולים לסייע לבנות "הון אתני" – אותם ערכים והתנהגויות המייחדים קבוצה אתנית ומבדלים אותה. גם בעניין זה מתבררת החשיבות הגדולה ביותר של שנות הנעורים, שבהן ילדים יוצאים מחוג ההשפעה העיקרי של משפחתם אל תחום השפעתן של קבוצות השווים שלהם. הסקר הארצי של האוכלוסייה היהודית לשנת 2000-2001 מראה בבירור את כוחן של רשתות חברתיות יהודיות, בעיקר בבית הספר התיכון. רשת חברתית ששיעור היהודים בה גבוה מאוד בבית הספר התיכון מפחיתה ב־83 אחוזים את הסיכוי שאדם יינשא בנישואי תערובת לעומת מי שאין לו רשת חברתית יהודית, ואילו רשת חברתית ששיעור היהודים בה בינוני מפחיתה את הסיכוי הזה ב־55 אחוזים. נתוני הראיונות שלי סיפקו נרטיבים שחזקו את המספרים האלה: יהודים שהיה להם מספר החברים היהודים הרב ביותר בבית הספר התיכון נטו לחזור על הדפוס הזה בקולג' ובסופו של דבר להתחתן עם יהודים. כשדיברו המראוינים על חבריהם מבית הספר התיכון ומן הקולג', הסתמנה חלוקה ברורה בין אוכלוסיית הנישואים ליהודים לאוכלוסיית הנישואים ללא יהודים: אלה שנישאו לימים ליהודים העריכו מאוד את היהודים שפגשו בימי התיכון – בבית הספר הממשלתי או הפרטי, בקבוצת נוער או במחנה קיץ. לעומתם, אלה שהתחתנו עם לא יהודים חשו פעמים רבות שלא בנוח עם חברים יהודים או מוסדות יהודיים. כמה מהם תיארו את הסביבות היהודיות כ"מחניקות" או "חומרניות", תיארו את עצמם כ"שונים תמיד" או התביישו ביהדותם.¹³

מחקרים מן הזמן האחרון על חינוך יהודי לבני נוער ממחישים את החשיבות הדרמטית של חינוך יהודי אחרי גיל בר מצווה או בת מצווה ואת השינוי שבכוחו לחולל. נתונים מן הסקר הארצי של האוכלוסייה היהודית מ־1990 מראים שההשפעה שנודעת לכל שנה לאחר גיל 13 על קשרים מדידים עם יהודים לאחר ההתבגרות גדולה יותר מהשפעת השנה שלפניה. נמצא מתאם ברור בין הגיל שבו בני נוער מקבלים חינוך דתי לבין הקשר והחיבור ליהדות בבגרותם. במילים אחרות, הקשר הזה מתחזק ככל שהחינוך היהודי – הן בבית הספר והן בתוכניות ההעשרה – ניתן בגיל מבוגר יותר, וחינוך יהודי בגיל 17-16 משקלו גדול יותר מחינוך יהודי בגיל 16-15. השפעה זו נודעת לחינוך היהודי לא רק בגלל התכנים הנלמדים – העברה קוגניטיבית של מידע על נושאים יהודיים – אלא גם בגלל גורמים חברתיים: השיעור המתקיים פעם בשבוע לפחות מספק מקום מפגש אידיאלי לקבוצות שווים יהודיות. קבוצות חברתיות יהודיות נפוצות בקרב בני נוער המשתתפים בתוכניות חינוכיות הרבה יותר משהן נפוצות בקרב אלה שאינם משתתפים בתוכניות כאלה.¹⁴

¹² ראו סקר דעת הקהל של הוועד היהודי האמריקני משנת 2000 (לעיל הערה 3).

¹³ Benjamin Phillips, and Sylvia Barack Fishman, "Causes and Consequences of American Jewish Inter-marriage," *Studies in Contemporary Jewry* (forthcoming)

¹⁴ Sylvia Barack Fishman, "Generating Jewish Connections: Conversations with Jewish Teenagers, their Parents, and Jewish Educators and Thinkers," in Jack Wertheimer (ed.), *Family Matters: Jewish Education in an Age of Choice*, Waltham, MA: Brandeis University Press in association with the Avi Chai Foundation, University Press of New England, 2007, pp. 181-210 (גרסה קצרה של המאמר פורסמה בשנת 2005, בדוח לקרן אבי חי).

אמנם לקבוצת השווים נודעת השפעה חשובה ביותר על בני הנוער, ולחינוך היהודי תיתכן חשיבות גדולה כפליים בחיזוק הזהות היהודית, אבל המשפחה נותרת קבוצה חברתית קריטית ביצירת ערכים ובחיזוקם. בגלל הערכים שהשתנו אצל ההורים, כפי שצוין לעיל, מרבית ההורים היהודים האמריקנים אינם מטיפים לילדיהם בני העשרה הגרים בביתם – ויוצאים עם בני זוג – על חשיבותם של נישואי פנים.

הנכונות הגוברת לקבל נישואי תערובת הומחשה בעוצמה כאשר ביקשנו מן הנשאלים שלנו לתאר את חבריהם ואת דפוסי היציאה שלהם עם בני זוג בגיל העשרה, את עמדות הוריהם כלפי חבריהם ובני הזוג שיצאו עמם כשגרו בבית ואת תגובות הוריהם ומשפחתם המורחבת כשהחליטו להינשא לבני זוגם הנוכחיים. הבתים שזכרו יהודים נשואים בנישואי תערובת היו שונים תכלית שינוי מהבתים שזכרו היהודים שנישאו ליהודים. רוב היהודים שנישאו ללא יהודים אמרו שלא קיבלו כל הכוונה הורית אשר לבני הזוג שהם צריכים לצאת או להתחתן איתם. לעומת זאת, רק מיעוט מהיהודים הנשואים ליהודים אמרו שהוריהם לא הנחו אותם בדרך זו; יהודים הנשואים ליהודים אמרו שהוריהם דווקא דיברו על הנושאים האלה והסבירו בבירור מדוע חשוב להם שילדיהם יינשאו ליהודים ויקימו משפחה יהודית.

משקיפים על הציבור היהודי מייחסים פעמים רבות את העלייה בנישואי התערובת לדפוס רווח אצל יהודים אמריקנים – מגורים הרחק מן הבית בזמן הלימודים בקולג' ולימודי ההמשך. ההנחה שביסוד התפיסה הזו היא כי יהודים בני עשרה אינם יוצאים עם לא יהודים כשהם בהשגחת הוריהם, ורק כשהם עוזבים את הבית הם מתחילים ביחסים רומנטיים עם בני זוג נוצרים. ואולם רוב היהודים הנשואים ללא יהודים אמרו שהיו להם קבוצות חברים מעורבות ובני זוג לא יהודים שיצאו איתם כשחיו בבית בהשגחת הוריהם. לאמתו של דבר, אפילו כשהתרגזו ההורים או לא היו מרוצים מנישואי תערובת שעמדו על הפרק, הם לא דיברו עם אחאים צעירים יותר, שעדיין לא היו בקשרים רומנטיים, על נישואים ליהודי.

ערכים ונורמות שהשתנו במוסדות היהודיים

העמדות הרווחות בקרב יהודים, הערכים, ההתנהגויות והנורמות השתנו לא רק במשפחות וברשתות חברתיות של יהודים, אלא גם בתוך כמה מבתי הכנסת והמוסדות היהודיים. מה קורה במוסדות יהודיים כאשר אחוז נכבד מן החברים אינם חושבים עצמם ליהודים? בתי כנסת לא אורתודוקסיים שמחצית או יותר מן המשפחות בהם מעורבות אינם יוצאי דופן. כמה גבאים אומרים שהם רואים זוגות של יהודים או של יהודים וגרים ששוקלים להצטרף לקהילותיהם ומחליטים לבסוף לפנות לקהילה אחרת, שיש בה יותר יהודים, שבה הם מרגישים דומים יותר לכולם ופחות בשוליים. בתופעה הזאת יש כדי להעלות עוד יותר את שיעורם של הלא יהודים בקהילות הללו ולהטות עוד יותר את הכף לטובת ראייתה של המשפחה המעורבת, ולא המשפחה היהודית לחלוטין, כמשפחה הנורמטיבית.

התנהגותו של אדם מושפעת עמוקות מן התפיסה של מעשי הזולת, כטענתו המשכנעת של מלקום גלאדוול. התנהגויות מסוימות יכולות להיחשב זמן רב עברייניות או בלתי מקובלות. ואולם ברגע שברשת חברתית מסוימת יש די בני אדם שרואים בהתנהגויות האלה התנהגויות רווחות או פופולריות, נחצה "סף", ומסתמנת "נקודת מפנה" וביציות החברתיות. ההתנהגות שנחשבה עד כה עבריינית נראית מעתה ואילך נורמטיבית, ובני אדם ייטו להימשך אליה. מרגע שנחצה הסף, ערכים שהיו נורמטיביים קודם לכן אף מתחילים לעתים קרובות להיחשב בלתי רצויים חברתית.¹⁵

Malcolm Gladwell, *The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big Difference*, New York: ¹⁵ Little Brown & Company, 2000

בעמדות של יהודי אמריקה כלפי נישואי תערובת יש משום דוגמה מרתקת לסוג זה של שינוי ערכים חברתי. נישואי חוץ נחשבו זמן רב התנהגות עבריינית, ומי שעודדו נישואי פנים זכו לאישור החברה. ב-1990 הוכה הציבור היהודי האמריקני בתדהמה כאשר התפרסם הסקר הארצי של האוכלוסייה היהודית ועלה מממצאיו כי 52 אחוזים מהזוגות שנישאו סמוך למועד הסקר היו זוגות מעורבים. מספר זה היה חשוב בלי קשר למידת אמינותו, משום שהוא לימד כי החברה הגיעה אל סף התנהגות. אותה נקודת מפנה התנהגותית אִפשרה את תופעת המפנה בנורמות החברתיות היהודיות. היום, כפי שמראים מחקרים מן העת האחרונה, נישואי חוץ הם מציאות מקובלת, ומי שמעודד נישואי פנים, מזלזלים בו לעתים קרובות ורואים בו ריאקציונר או אפילו גזען. במונחים סוציולוגיים, מי שמעודדים נישואי פנים הפכו לעבריינים החדשים.

מחקרים מן הזמן האחרון מראים שלנורמות שהשתנו יש השלכות מעשיות. השפעתן מורגשת גם בחיי בית הכנסת. פעמים רבות הרבנים ומנהיגי הקהילה אינם ששים לעודד יהודיות ואינם מצפים מבני זוג שאינם יהודים להיות בקשר של ממש עם היהדות. הם אינם מורים להם את הדרך להצטרפות לציבור היהודי, אלא מתמקדים במאמצים לגרום להם להרגיש רצויים. מחקר של מרכז כהן ללימודי יהדות מודרנית על תגובות בקהילות לסוגיות בין־דתיות מצא שקהילות רבות "מצליחות לעזור למשפחות בין־דתיות להרגיש רצויות", אבל "הן מצליחות פחות לעודד אותן להתקדם במסען היהודי". אמנם זוגות מעורבים רואים בקהילות האלה קהילות "חמימות ומסבירות פנים", אבל הם תמהים שלא מעודדים "מעורבות טקסית ורוחנית גדולה יותר". עם הנורמות הציבוריות שהשתנו, דומה שהציפיות של הקהילות היהודיות מבני זוג לא יהודים נמוכות גם משום שבסופו של דבר הקהילות אינן בטוחות במידת האטרקטיביות של הפעילויות היהודיות: "מן הסתם יוכלו לעשות יותר, אבל אני לא יודע בדיוק מה, כי אנחנו לא רוצים להרתיע אנשים".¹⁶

הדוח של מרכז כהן מצא שקהילות רבות אינן תומכות באמת בגיור. החוקרים גילו שרוב "הרבנים הוותיקים בדרך כלל לא פעלו כדי להזמין חברים לא יהודים לשקול גיור". לכן, אף על פי ש"הרב נמצא בעמדה ייחודית המאפשרת לפתוח דיאלוג על גיור", שיחות שכאלה התרחשו לעתים נדירות בלבד, "אפילו כשהרב התרשם שחבר כלשהו אולי שוקל גיור או כשראה את ההתעניינות הגוברת שלו ביהדות". לבסוף נמצא במחקר שרוב בתי הכנסת אינם מספקים לגרים הדרכה אחרי גיור. מרוב עיסוק בקבלתם של בני זוג לא יהודים ובניסיון לקבוע אם כדאי או רצוי "למתוח גבולות לגבי השתתפותם בטקסים ובניהול", כמעט אין מקדישים מחשבה לצורך המהותי מאוד שיש למשפחות של גרים בתמיכה יהודית. דוגמה אחת לתשומת לב כזו הניתנת למשפחות של נישואי תערובת, ולא למשפחות שאחד מבני הזוג בהן התגייר, קשורה לציון החגים. לחוקרים נאמר כי אף שגרים עדיין צריכים להתמודד עם בני משפחה לא יהודים בעונת החגים הנוצריים, תוכניות יישוג (outreaching) כגון "דילמת דצמבר" (הדילמה כיצד לחגוג את חגי דצמבר, ביניהם חג המולד וחנוכה) מכוונות אל המשפחות הבין־דתיות. ועוד נאמר לחוקרים: "נראה שבבתי הכנסת סוברים שהבעיות נעלמות עם השלמת הגיור, וסברה זו רחוקה מן המציאות".¹⁷

אחד הרבנים התבדח בבלוג מריר על הנוהג הרווח שלא לספק לגרים תמיכה לאחר הגיור לעומת המאמצים הכבירים המושקעים במשיכתם של בני זוג לא יהודים וריצוים: "כן, הם מתלוננים – ובצדק – שאנחנו משאירים אותם נוטפי מים במקווה ומסתלקים". הוא ורבנים רפורמים אחרים שמנסים להמשיך לעודד הקמת משפחות יהודיות לגמרי, בין שבני המשפחה נולדו יהודים ובין שהתגיירו, מרגישים לעתים קרובות שהעמדות הרווחות בציבור, שלפיהן כבר לא נכון מבחינה אסטרטגית – ואולי אפילו לא מוסרי – לבכר משפחות המחויבות ליהדות, חותרות גם תחתיהם.

Fern Chertok, Mark Rosen, Amy Sales, and Len Saxe, *Outreach Families in the Sacred Common: Congregational Responses to Interfaith Issues*, Waltham, MA: Cohen Center for Modern Jewish Studies; Commission of Reform Jewish Outreach, 2001, p. 16. את המחקר מימנו הוועידה המרכזית של הרבנים האמריקנים (CCRAR) ואיגוד הקהילות היהודיות האמריקניות (U.A.H.C.).

17 שם, עמ' 14-15, 24-25.

במונוגרפיה שפרסמתי לפני שנים אחדות, **לבחור ביהדות: שיחות על גיור**, התבססתי על ראיונות מחקריים עם יהודים ובני זוגם, כאלה שהחליטו להתגייר וכאלה שהחליטו שלא להתגייר. היא מספקת ראיות מפתיעות עוד יותר על התמורה הזו שחלה בהתנהגויות הנורמטיביות במוסדות יהודיים. אמנם יש רבנים שפועלים במרץ לעידוד הגיור, אבל כמה נשאלים שהפכו ליהודים מתוך בחירה דיווחו שכאשר פנו לרבנים שלהם (הרפורמים בדרך כלל) כדי לשאול על תהליך הגיור, נאמר להם: "אין צורך שתתגייר באופן רשמי. אתה כבר חי כיהודי". הם חשו שמנסים להניא אותם מלהתגייר, לא מן הסיבות המסורתיות שבשלהן רבנים מנסים לרפות את ידיהם של המבקשים להתגייר, אלא משום שרבני הקהילות לא רצו לגרום למשפחות בין-דתיות שלא התגיירו להרגיש ולו שמץ של אי-נוחות בשל מצבן. כך הייתה המשפחה הבין-דתית למשפחה הנורמטיבית, ולא המשפחה הבוחרת להיות יהודית לגמרי.¹⁸

בכל מגוון הזרמים, זוגות של יהודים או של יהודים וגרים מרגישים פעמים רבות שהם נלחמים בשתי חזיתות נגד הסתננות מנהגי הדת הנוצרית לחיי ילדיהם. באטלנטה, ג'ורג'יה, למשל תיארו הורים את מאבקהם בפקידי בית הספר כשעמדו על המשמר כדי שמזמורי חג המולד, מחזות וסמלים דתיים כגון סצנת הולדת ישו לא ייכנסו לכיתות ולאולמות ההתכנסות של בתי הספר הציבוריים שילדיהם לומדים בהם. זוגות אנדוגמיים קונסרבטיבים ורפורמים החברים בבתי כנסת כמעט לעולם אינם מכניסים היום לבתיהם עצי חג מולד או סמלים דתיים-תרבותיים אחרים. עצי חג מולד היו חזון נפרץ בבתי יהודים בשנות הארבעים והחמישים של המאה העשרים, אבל הם נפוצים פחות בעשורים האחרונים, הרב-תרבותיים והפלורליסטיים. הורים ששניהם יהודים אינם חשים עוד שעליהם לכלול היבטים של מנהגי הדת הנוצרית באורחות הבית היהודי שלהם כדי לפצות את ילדיהם, ועל כן אביזרי חג המולד נמצאים בעיקר בבתיהם של זוגות מעורבים.

הורים קונסרבטיבים או רפורמים כאלה משקיעים מאמצים כדי להבהיר לילדיהם את הקו שבין היהודי לנוצרי. הם אינם מתנגדים שילדיהם יבקרו חברים נוצרים ויראו את קיום מנהגי הנצרות בבתיהם של נוצרים. אבל הם רוצים שילדיהם יבינו כי היהדות ומנהגיה הם מורשתם, ואין צורך למהול בהם נצרות כדי לשוות להם חגיגות וייחוד. הורים רבים ששניהם יהודים אומרים שהרגישו שסמכותם עורערה כשהוזמנו לילדיהם לבתים יהודיים לכאורה של ילדים שפגשו בבית הספר היהודי, ואז התברר שמדובר במשפחה מעורבת והילדים מצאו שם עצי אשוח וזרים של חג המולד. "איך אני יכולה לשכנע את ילדיי שבבית יהודי אין מקום לחג המולד ולפסחא, אם חבריהם מבית הספר העברי חוגגים אותם?" שאלה אם אחת.

משפחות מן התנועה הרפורמית והקונסרבטיבית החברות בבית כנסת ושני ההורים בהן יהודים התרחקו מן הסינקרטיזם הדתי. ואולם, משפחות של נישואי תערובת, בבחינת קבוצה, קיבלו את השילוב של יהדות ונצרות כנורמה ציבורית. אף על פי שכל בית מעורב עשוי לחשוב כי הוא מוצא בעצמו וללא קשר לאחרים דרך "לכבד את האמונה והמסורת" של שני ההורים, הרשתות החברתיות של משפחות שיש בהן נישואי תערובת, מחזקות את הסינקרטיזם הדתי.

הציבור היהודי נתפס לעתים קרובות כמונוליתי מאוד, אף שלאמתו של דבר אינו כזה. תומכי ההכלה והיישוג ויהודים המעורים בעולם הלא יהודי יותר משהם מעורים בעולם יהודי, מתארים את עצמם לעתים קרובות כ"לא טיפוסיים". ואולם הן המחקר הסטטיסטי והן המחקר האיכותני מראים שמספרם של היהודים האמריקנים המחייבים את הכלתם של לא יהודים גדול ממספרם של אלה המחייבים נישואי פנים. עוד עולה מהמחקר, שיהודים המעורים מאוד בעולם הלא יהודי הם טיפוסיים יותר מיהודים המעורים בעולם היהודי.

¹⁸ Sylvia Barack Fishman, *Choosing Jewish: Conversations about Conversion*, New York: American Jewish Committee, 2006

היהודים נגד התרבות השלטת

במילים פשוטות, יהודים נוטים היום לקבל נישואי תערובת בקלות גדולה יותר מבעבר משום שלא יהודים מקבלים אותם בקלות גדולה יותר. הכף נוטה להעדפת תרבויות ממוזגות – לא עוד תרבות "הלחם הלבן" הוואספית שהגדירה בעבר את המנהגים האמריקניים – ויהודי אמריקה מתאימים עצמם לאמריקה שאוהבת "אופציות אתניות", במילותיה הנוקבות של מרי ווטרס.¹⁹ כיום ההקשר התרבותי מנרמל את הסינקרטיזם הדתי ומערער על האקסקלוסיביות הדתית היהודית. ההתמזגות הכוללת של יהודי אמריקה, השיעור הגבוה של נישואי תערובת והסינקרטיזם הדתי במשפחות מעורבות – השילוב הנוכחי של כל אלה מדלל את הצורך בהעברה תרבותית מדור לדור. משום כך, כאשר מתכנני המדיניות היהודית מדרבנים לעודד מחויבויות חד־משמעיות של יהודים לתרבות היהודית ולעם היהודי, הם מבקשים מיהודי אמריקה לצאת נגד התרבות השלטת, אף על פי שפעמים רבות מאשימים אותם כי הם מנסים לגרום ליהודים להיכנע לנורמות יהודיות היסטוריות.

הגם שהתרבות האמריקנית מקדמת סינקרטיזם, נבדלות היא תכונה נחוצה להישרדות אתנית־דתית של מיעוטים; כך מלמדת ההיסטוריה. קבוצות מיעוט בחברות פתוחות נידונו לא אחת להיעלם במשך הזמן, בעיקר בגלל נישואי תערובת והתערבבות דתית ותרבותית.²⁰ קבוצות מיעוט שיש להן תחושת עם חזקה, סביר יותר שיעבירו את תרבותן לדור הבא, וכך ישרדו כציוויליזציה.

תחושת עם מחוזקת באמצעות צבירת הון אתני, והון אתני רב יותר נצבר בפעילויות הדורשות ראשית מאמץ קבוע ומתמשך ושנית פעולות הנבדלות מערכי התרבות החיצונית. על כן, לימוד שפה אתנית – כגון עברית – מדורג גבוה מאוד במדד ההון האתני של יהודים החיים מחוץ לישראל, משום שהוא מצריך מאמץ קבוע ומתמשך, הוא ייחודי לאתניות היהודית, והוא איננו חלק מן התרבות הכללית. חביבות כלפי השכנים הנוצרים, לעומת זאת, פחותה בחשיבותה ליצירת ההון האתני, משום שאין מדובר בפעילות קבועה וממילא היא תואמת לחלוטין את הערכים וההתנהגויות של החברה החיצונית.

קבוצות מהגרים מביאות עמן בדרך כלל תחושת עם חזקה ומטען נכבד של הון אתני: על פי רוב הן מגיעות לביתן החדש ובפיהן שפה אתנית שאינה אנגלית, ובדרך כלל יש באמתחתן מארג מורכב של מאכלים ומנהגים ועמדות חברתיות המבחינים בין לבין התרבות הרחבה יותר. כאשר מצפים ממהגרים אתניים להיטמע בכור ההיתוך של החברה החדשה, הם וילדיהם חשים לחץ להיפטר מן ההון האתני שלהם מהר ככל האפשר. כאשר רב־תרבותיות תופסת את מקומו של כור ההיתוך בבחינת האתוס התרבותי, אזרחים מתחילים לכבד יותר פרטיקולריזם אתני. ואולם אצל הרחוקים מאוד מדור המהגרים לא יכולה להיות חזרה אל ההעברה הטבעית, חסרת המאמץ, של ההון האתני.

הנחלת התרבות היהודית ובניית קשר נאמן לתחושת העם היהודית מצריכות היום מדיניות ציבורית ומחויבויות אישיות פעילות ועתירות מחשבה. יהודים במדינות המערב ניצבים היום לפני שורה של שאלות הכרוכות בכך:

1. אילו היבטים של היהודיות הם המשמעותיים ביותר?

2. כיצד מתגלם בהם הון אתני יהודי?

¹⁹ Mary C. Waters, *Ethnic Options: Choosing Identities in America*, Berkeley: University of California Press, 1990.

²⁰ Jonathan D. Sarna, "The Jews in British America," in Paolo Bernardini and Norman Fiering (eds.), *The Jews and the Expansion of Europe to the West, 1450-1800*, New York: Berghahn Books, 2001, p. 528.

3. כיצד אפשר לעודד יהודים, אם פרטים ואם בחברות, לראות בערכים ובהתנהגויות היהודיים האלה דבר כדאי?

4. אילו אסטרטגיות עשויות לקדם מחויבויות לערכים והתנהגויות אלו ולהפוך אותם לנורמטיביים בחברות יהודיות?

5. כיצד יצליחו יהודים לרכוש את היכולת לממש את הערכתם לאותן פעילויות באמצעות הבנתן, ביצוען ולימודן?

ייתכן בהחלט שבכל קבוצה של התנסות יהודית ייענו השאלות האלה בתשובות שונות בתכלית. לציבורים יהודיים לאורך הדורות ולשמרי מסורת בימינו שימשה ההלכה היהודית משאב להגדרת המשמעות היהודית. הם אימצו באופן כללי את מושג החיוב היהודי המסורתי בתורת שיטה להגדרת מארג צפוף של פעילויות יהודיות מובהקות כדאי, והם מכשירים ומחנכים את החברים בהם לפעילויות כאלה ואוכפים נורמות חברתיות התומכות בהן. חברות אלו הצליחו למדי בהנחלתה של תחושת עם יהודית לא משום שהחברים בהן הם "יהודים טובים יותר", אלא משום שמצאו אסטרטגיות אפקטיביות לייצור הון אתני יהודי.

פלחים של הציבור המחויב לחוויות יהודיות ליברליות או פרוגרסיביות ניצבים לפני האתגר של מציאת אופנים לייצור הון אתני העולים בקנה אחד עם תפיסות העולם היהודיות שלהם. קבוצות ליברליות אחדות נחלו הצלחות גדולות בעניין הזה. מסקנה בלתי נמנעת אחת העולה מן המחקר של הזמן האחרון היא שלגישת היד החופשית אין סיכוי רב להצליח. היהודים הם קבוצת מיעוט זעירה בתוך תרבות גדולה, דומיננטית, נוצרית בעיקרה. בהקשר שכזה יצירתה של תחושת עם מחייבת כמה בחירות קשות שיש להשקיע בהן מחשבה מעמיקה ולשקוד במרץ על מימושן.

יש מתאם ברור בין הון אתני המוביל לתחושת עם חזקה – הכוללת גם (אך לא רק) את הסבירות שאדם יינשא ליהודי ויקשור קשרים יהודיים חזקים – ובין שלושה גורמים: חינוך יהודי אינטנסיבי, הן רשמי והן לא רשמי, לאורך שנות העשרה; בית מחובר ליהדות, המספק חוויות יהודיות מגוונות בסביבה המשפחתית; ומעגלי חברים יהודיים. כל אחד מהגורמים הללו לבדו, ושלושתם יחד ביתר שאת, מעוררים באדם נטייה חזקה להינשא ליהודי ולהקים משפחה יהודית חדשה. דפוסים אלו בולטים במיוחד בפלח של הציבור היהודי האמריקני שאפשר לומר כי עבר תחייה תרבותית דתית.

אולי הממצא החשוב ביותר בקשר למדיניות העולה מן המחקרים שנעשו בעת האחרונה הוא שקהילות יהודיות צריכות להתמקד בקידום החינוך היהודי לאורך כל החיים ובתמיכה בו, בבתים שיהדותם חד־משמעית וברשתות חברתיות יהודיות, במיוחד ליהודים שאך זה החלו את חייהם הבוגרים ואינם קשורים בקשרי אהבה.

עידודה של חד־משמעית דתית יהודית וטיפוח תחייה תרבותית יהודית רחבה יותר הם משימה משופעת באתגרים. היום, כפי שהראיתי במאמר זה, המודל המכיל קוסם ליהודים רבים בשל התקינות הפוליטית שלו, מכיוון שהוא נמנע משמירה על גבולות. עם זאת, להתנגדות התרבותית יש מאגר סוציולוגי משלה ובו הרבה מסורות דתיות. כפי שהראו רוברט ותנאו (Wuthnow) ואחרים, קבוצות נוצריות מתונות וחסרות ייחוד מן הזרם המרכזי איבדו אחיזה על כל צעד ושעל, ואילו דווקא זרמים נוצריים תובעניים, המתאפיינים בחוסר הרמוניה עם התרבות הכללית, התחזקו והתעצמו.²¹ הראיות מוכיחות שבמקום לברוח מן השוני והמחויבות, קבוצות מסוימות של אמריקנים מחפשות רוחניות וקהילה, וכדי למצוא אותן, הן פונות פעמים רבות לחברות דתיות מוגדרות בכירור שמציעות תרבות נגד לתרבות שמסביב. חוסר הרמוניה עם התרבות האמריקנית – ואפילו הקושי – עשויים להיות נכסים מבחינתן של תרבויות מיעוט. יתרה מזאת, ריצ'רד אלבה ואחרים הראו שדווקא

Robert Wuthnow, *Growing Up Religious: Christians and Jews and Their Journeys of Faith*,²¹ Boston: Beacon Press, 1999, pp. 12-13.

האמריקנים האתניים המשכילים ביותר והמצליחים ביותר מבחינה חברתית וכלכלית הם שמשדלים יותר מהשאר להעביר את מסורותיהם האתניות-דתיות המבדלות לילדיהם.²²

חששם של היהודים מפני נישואי תערובת אינו מבוסס על "גזענות", שיש המאשימים אותם בה, אלא הוא נובע מסוגיות משפחתיות וקהילתיות של המשכיות, סוגיות כבדות משקל הרבה יותר מן השאלה הפופולרית באמריקה, "האם הנכדים שלי יהיו יהודים?" כפי שראינו, יהודי אמריקה היום מושפעים מאוד ממודלים שמספקים שכניהם האתניים הלא יהודים. החיפוש היהודי-אמריקני של ימינו אחר המשכיות תרבותית נוגד בדרכים רבות את התרבות הרווחת. ועם זאת, בהתעקשותו על הקפדה ונבדלות הוא מבטא במידה שאין מרבים לעמוד על שיעורה לא רק את הערכים היהודיים המסורתיים ההיסטוריים, אלא גם זרם חשוב של הערכים האתניים-דתיים האמריקניים.

Richard Alba, *Ethnic Identity: The Transformation of White America*, New Haven: Yale University Press, 1990 ²²